

ЛЕКЦІЯ

Тема: «Розвиток педагогічної культури вчителів як наукова проблема».

Золоте правило педагогіки: вчитель повинен бути вчителем протягом усього життя.

І. А. Зязюн

План лекційного заняття

1. Систематизація наукових поглядів щодо аспекту дослідження дефініції «педагогічна культура».
2. Визначення «педагогічної культури», «професійно-педагогічної культури», «розвитку» науковцями.
3. Системна характеристика педагогічної культури вчителів як наукової категорії.
4. Взаємозв'язок компетентнісних засад та розвитку педагогічної культури вчителя.

Завдання й запитання для обговорення.

Хід лекції.

- 1. Систематизація наукових поглядів щодо аспекту дослідження дефініції «педагогічна культура».**

Таблиця 1

№	Аспект дослідження	Зміст аспекту	Дослідники
1	Соціально-історичний	універсальна характеристика педагогічної реальності, сукупність педагогічного досвіду, що набуто за час існування всіх наявних світових цивілізацій і історичних періодів їх розвитку.	М. Бахтін, В. Бенін, М.Каган, М. Макарьова, Н.Константинов, Е. Мединський, М. Шабасова
2	Соціально-педагогічний	педагогічна культура досліджується як сфера людської практики, «концентрований досвід	Є. Барбіна, Ф. Гоноболін, В. Загвязінський, А. Капська,

		людських потенцій» з підростаючого покоління, сфера взаємин, трансляції цінностей.	сутнісних виховання, способів культурних	Е. Карпова, Н. Кічук, А. Линенко, О. Мороз, О.Пехота, Г. Щедровицький
3	Психолого-педагогічний	виокремлення педагогічної культури як одного з складників суспільства специфікою діяльності, що спрямована на формування особистості, перспективі збагачувати і культурні здобутки.	феномену культури як наріжних культур зумовлене педагогічної діяльності, що спрямована на зростаючої здатної в відтворювати, транслювати	І. Зязюн, І. Бех, В. Гриньова, М. Євтух, Н. Кичук, С. Сисоєва, М. Скрипник, Т. Сорочан

Таблиця 1 розроблена автором [11].

Зазначені дослідники розглядають педагогічну культуру як складну відкриту систему, що самоорганізується, забезпечується інформаційно та спрямовується наукою, морально-етичними постулатами суспільства, релігією, мистецтвом, практичним досвідом людства. Разом із тим, вона репродукує і транслює новим поколінням духовно-естетичні, морально-етичні цінності окремої людини, нації, суспільства у цілому.

На основі аналізу проблеми розвитку педагогічної культури вчителів ми виділили основні системні характеристики, серед яких структурованість, єдність, взаємодія, взаємозалежність та різноаспектність.

2. Визначення «педагогічної культури», «професійно-педагогічної культури», «розвитку» науковцями.

Про значення педагогічної культури вчителя в різних її проявах висловлювали думки П. Блонський, А. Макаренко, К. Ушинський, В. Сухомлинський. В останні роки проблеми педагогічної культури досліджувалися українськими науковцями. Зокрема помітний внесок у розв'язання певних завдань розвитку педагогічної культури учителів внесли вітчизняні та зарубіжні вчені С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Зязюн, І.

Золкіна, М. Євтух, С. Мельничук, О. Мороз, Л. Мітіна, З. Паршикова, С. Сисоєва, Г. Шевченко, Є. Щербань та ін.

Дослідження І. Золкіної присвячено проблемі розвитку особистості вчителя як суб'єкта педагогічної культури. Вона зазначає, що педагогічна культура вчителя є частиною загальнолюдської культури і виступає інтеграційною якістю особистості, яка включає достатньо високий рівень засвоєння психолого-педагогічних наук, систему загальнолюдських ціннісних орієнтації, активно-творчих сил. Науковець відмічає [6, с. 46], що майбутній учитель є суб'єктом спеціалізованої галузі культури, а саме культури педагогічної, стрижнем особистості якої є його суб'єктивні властивості.

До таких належать: активність, усвідомленість дій, здатність до цілепокладання, здатність діяти в умовах свободи вибору, здатність до рефлексії, унікальність тощо.

І. Золкіна пропонує структурно-функціональну модель розвитку особистості фахівця як суб'єкта педагогічної культури, побудовану на принципах цілісності, завершеності, узгодженості, взаємообумовленості й взаємозалежності, та відображає динаміку цього процесу. На думку вченої, ефективність розвитку особистості фахівця як суб'єкта педагогічної культури можлива за таких педагогічних умов: уведення у світ цінностей і забезпечення вибору їхніх особистісних сенсів; забезпечення науковими знаннями; орієнтація на самореалізацію творчої діяльності; забезпечення життєвої траєкторії самовизначення [6, с. 49–50].

Педагогічна культура є предметом наукового дослідження З. Паршикової, яка розглядає її як явище, котре існує на рівні суспільства і сформоване у конкретних історичних і соціально-культурних умовах. Автор зазначає, що педагогічна культура – це деяка сукупність ціннісних ставлень до освіти і дитини, які наочно і практично реалізуються в освітніх процесах. Показниками педагогічної культури є стан і якість освіти, рівень її у суспільстві, культура організації освіти в конкретній школі, майстерність окремого педагога, комунікативна

культура [8, с. 20].

Зміст педагогічної культури утворює сукупність найбільш поширених знань про навчання і виховання, особливості педагогічних практик; наявні норми та традиції виховання. Дослідниця зазначає, що в кожній конкретній освітній установі (дошкільному навчальному закладі, загальноосвітній школі, виші) формується певна педагогічна культура (сукупність етичних, психологічних і професійних позицій, підходів і методів), а кожен педагогічний працівник виступає носієм власної педагогічної культури. При цьому З. Паршикова зауважує, що зміни, які відбуваються в педагогічній культурі на всіх рівнях, пов'язані з розширеним розумінням змісту, форм і напрямів сучасної освіти.

У дослідженні Т. Гулієвої трактування поняття «професійно-педагогічна культура вчителя» здійснено в контексті його розуміння як складного соціально-педагогічного і особистісного утворення, що інтегрує професійну картину світу, концепцію професійного життя, професійну позицію, індивідуальний стиль духовності. Учена зазначає, що особистісні утворення, що характеризують професійну культуру вчителя, виявляються у його професійній картині світу, концепції професійного життя, професійній позиції, індивідуальному стилі духовності тощо. При цьому, професійна картина світу вчителя складається з суб'єктивного образу об'єктивної педагогічної реальності, що існує в його свідомості. Концепція професійного життя розкривається у вигляді ціннісних орієнтацій і визначається спрямованістю особистості вчителя. Професійна позиція – це місце, яке вчитель займає у системі відносин, що супроводжують його професійну діяльність, а індивідуальний стиль духовності характеризує цінності, які вчитель стверджує власною професійною діяльністю [3, с. 18].

Цінним бачиться співвідношення та розмежування Т. Гулієвою феноменів загальної, педагогічної й професійно-педагогічної культури; розуміння вченою професійної культури вчителя як інтегративного утворення в структурі особистості, яке виявляється через низку ідеальних уявлень і

практичних дій (професійна картина світу, концепція професійного життя, професійна позиція, індивідуальний стиль духовності).

В. Гриньова обґрунтовує концепцію конструювання змісту педагогічної культури студентів як системи педагогічних цінностей у теоретико-методичному аспекті. У такому разі сформованість педагогічної культури автором розглядається як головна мета і результат професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя у процесі вивчення усього циклу педагогічних дисциплін. На думку В. Гриньової, «педагогічна культура – це видове поняття духовної культури, яке виступає інтегрованою динамічною характеристикою особистості майбутнього вчителя, відносно стійкою відкритою саморегульованою системою взаємопов'язаних цінностей, яка зумовлює його професійно-педагогічну діяльність гуманістичної спрямованості» [2, с. 160].

Крім того, педагогічна культура, як зазначає В. Гриньова, постійно розвивається за рахунок зв'язків із загальною культурою особистості, професіоналізму її педагогічної діяльності, ціннісних орієнтацій та особистісних якостей вчителя. Тобто, педагогічна культура вчителя розглядається елементом інших, більш складних систем, які функціонують в освіті і суспільстві. Таке розуміння сутності означеного феномену дозволило автору розробити теоретичну модель педагогічної культури як особистісного утворення, яке забезпечує єдність загальнонаукової, культурологічної, психолого-педагогічної та прикладної підготовки майбутнього вчителя.

Отже, ми згодні з Гулієвою С. А., щоу професійній культурі вчителя виявляється спосіб самореалізації, самоствердження і саморозвитку фахівця; фіксування професійно значущих способів і нормативів професійної діяльності, побудова на цій основі власної системи дій; вироблення особистих критеріїв і норм професійної діяльності; вихід за межі нормативної діяльності; незалежність мислення, здатність авторського проектування і особисто значущого способу здійснення педагогічного процесу [3, с. 20].

Варто зазначити, що у контексті проблеми розвитку педагогічної культури вчителя важливе значення має співвіднесення понять «педагогічна компетентність» і «педагогічна культура». Виходячи з наукових досліджень В. Адольфа, Ю. Варданяна, В. Козакова, І. Міщенко, С. Перрі та ін., зазначимо, що педагогічно компетентний учитель здатний організувати педагогічну діяльність з метою отримання усвідомленого результату. Також, учитель із достатнім рівнем педагогічної культури здійснює свою професійну діяльність з орієнтацією на усвідомлений (відповідно до рівня своєї педагогічної культури) професійний результат. Тому ці два поняття мають багато спільного у площині педагогічної культури.

Дослідження українських науковців Т. Лутаєвої та Л. Кайдалової спиралися на наукові розвідки О. С. Газмана, які вказують, що педагогічна культура є гармонією культури творчих знань, творчої дії, почуттів і спілкування [7, с. 12].

Основними компонентами педагогічної культури, на думку П. Щербаня, є педагогічна майстерність і прагнення до постійного самовдосконалення; культура мовлення і педагогічного спілкування; досконале володіння всіма складовими педагогічної техніки; педагогічна етика і педагогічний такт; духовна культура вчителя, в основі якої лежить його художньо-естетична культура; любов до дітей і педагогічної праці, здатність до педагогічної імпровізації; уміння і навички вільно поводитися, емоційно висловлювати свої почуття, думки, радість, гнів, захоплення тощо; перцептивні та сугестивні здібності; педагогічний оптимізм, об'єктивність, урівноваженість та вимогливість [10, с. 22].

Так, у соціально-педагогічному аспекті педагогічна культура досліджується як сфера людської практики, «концентрований досвід людських сутнісних потенцій» з виховання підростаючого покоління, сфера взаємин, спосіб трансляції культурних цінностей. У соціально-історичному аспекті вона визначається як універсальна характеристика педагогічної реальності, сукупність педагогічного досвіду, що набуто за час існування всіх

наявних світових цивілізацій і історичних періодів їх розвитку.

Є.Захарченко відзначає, що педагогічна культура – це «частка загальнолюдської культури, що інтегрує історико-культурний педагогічний досвід і регулює сферу педагогічної взаємодії» [5, с. 47]. Автор підкреслює, що професійна підготовка майбутнього вчителя повинна забезпечувати освоєння досягнень педагогічної культури різних епох та цивілізацій.

Є. Бондаревська [1] наголошує, що педагогічна культура вчителя має розглядатись як головна характеристика особистості, діяльності і педагогічного спілкування вчителя. Вона реалізується як динамічна система педагогічних цінностей, творчих способів педагогічної діяльності, особистих досягнень учителя щодо створення зразків педагогічної практики та їх цінності з позиції людини культури.

У акмеологічних дослідженнях А. Деркач, Н. Кузьміної наголошено, що педагогічна культура часто розглядається у дослідженнях, присвячених аналізу особливостей педагогічної діяльності, вивченню педагогічних здібностей та педагогічної майстерності вчителя [4]. В. Сластьонін називає цей феномен способом життєдіяльності, інструментом реалізації індивідуальних творчих сил у людській діяльності [9, с. 6].

Сутність педагогічної культури також розглядається в аспекті, який пов'язаний з визначенням її прогностичної і рефлексивної функцій, що підкреслює здатність носіїв педагогічної культури до передбачення, прогнозування педагогічних дій.

У такому разі педагогічна культура науковцями розуміється як ступінь усвідомлення вчителями своєї діяльності і особливостей співпраці й взаємодії з усіма учасниками навчального процесу, рефлексивне ставлення до навчання і виховання, результатів їх зв'язку із життям.

Таким чином, компетентнісні засади розвитку педагогічної культури вчителя відображають всі провідні компоненти означеної культури – мотиваційний, когнітивний, комунікативний, атрибутивний.

3. Системна характеристика педагогічної культури вчителів як наукової категорії.

Таблиця 2

Категоріальна ознака	Сутність	Характеристика
Структурованість	Визначає структуру системного об'єкта, що складається з різних елементів, які взаємодоповнюють та визначають один одного	Педагогічна культура вчителя є сукупністю взаємопов'язаних елементів, серед яких: когнітивний, морально-духовний, компетентнісний та атрибутивний компоненти
Єдність	Визначає характер взаємозв'язків між елементами системи	Взаємозв'язки між елементами педагогічної культури вчителя як системного об'єкта перебувають в єдності і тому разом визначають індивідуальну специфіку розвитку означеного об'єкта у кожного окремого педагога
Взаємозалежність	Віддзеркалює зміст підпорядкованості одних елементів системи іншим та залежність змін у певних елементах системи від змін в одному з її елементів	У процесі дієвих змін у будь-якому з виокремлених нами елементів педагогічної культури вчителів відбуваються зміни змісту інших складових, що зрештою веде до загальних змін у всій системі
Взаємодія	Відображає зв'язки між структурними елементами системи	Елементи педагогічної культури вчителя пов'язані між собою. Так, наявні у вчителя знання про свою професію та культуру її прояву не будуть вповні реалізовані без належної мотивації (до педагогічної професії, з одного боку, та до культури професійної діяльності – з іншого); у процесі розвитку педагогічної культури вчителя відбувається постійна рефлексія її розвиненості; рівень сформованості педагогічної культури вчителя залежить від ціннісного ставлення до неї з боку педагога

Різномаспектність	Окреслює спільне і відмінне у змісті окремих складових системного об'єкта	Кожна складова педагогічної культури вчителя має свою специфіку, що визначається його місцем в загальній структурі. Так, мотиваційна складова забезпечує спрямованість вчителя на розвиток власної педагогічної культури; діяльнісна – визначає методику розвитку педагогічної культури та інше. Водночас, всі ці елементи мають спільну мету і виконують спільні функції, забезпечуючи загальний розвиток педагогічної культури вчителів
-------------------	---	---

Таблиця 2 розроблена автором [11].

З наведеної таблиці ми бачимо, що поняття педагогічної культури вчителя має виражений системний характер. По-перше, педагогічна культура вчителя є сукупністю взаємопов'язаних складових; по-друге, всі складові педагогічної культури вчителя пов'язані між собою і перебувають в єдності; у процесі динамічних змін у будь-якому з визначених нами складових педагогічної культури вчителя наступають зміни в змісті інших елементів; кожен з елементів педагогічної культури вчителя має свою специфіку, що визначається його завданням в загальній структурі.

За такою специфікою особистісного й діяльнісних аспектів розвитку педагогічної культури вчителя, ми встановлюємо її залежність від загального рівня компетентності педагога – загальнокультурної, спеціальної, професійної, комунікативної та інших. Тому важливим елементом методологічного підґрунтя нашого дослідження вважаємо компетентнісний підхід до розвитку педагогічної культури вчителя.

4. Взаємозв'язок компетентнісних засад та розвитку педагогічної культури вчителя

Таблиця 3

<i>Компетентнісні засади професійної діяльності вчителя</i>	<i>Компетентнісні засади професійної діяльності вчителя</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▣ здатність до самостійної праці вчителя, без постійного контролю та керівництва з боку адміністрації навчального закладу; ▣ здатність брати на себе відповідальність за зміст та результати педагогічної діяльності; ▣ спроможність визначати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення; ▣ уміння аналізувати нові професійні педагогічні ситуації й застосовувати наявні знання для цього аналізу; ▣ здатність конструктивно взаємодіяти з іншими суб'єктами педагогічно-професійної діяльності.	<ul style="list-style-type: none"> ▣ відображає мотиваційний та когнітивний аспекти педагогічної культури вчителя, визначає рівень його індивідуальної самостійності у прийнятті рішень на основі сформованої педагогічної культури; ▣ детермінує діяльнісний та компетентнісний контекст розвитку педагогічної культури, оскільки дозволяє розвивати індивідуальну професійну відповідальність педагога в його діяльності як компонент його педагогічної культури; ▣ окреслює його здатність до критичного сприйняття власної професії та вміння вирішувати задачі професійної діяльності на підставі сформованої педагогічної культури; ▣ визначає когнітивний контекст педагогічної культури вчителя, оскільки відображають рівень знань як основи означеної культури; ▣ визначає комунікативний і атрибутивний контекст розвитку педагогічної культури вчителя у взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу.

Таблиця 3 розроблена автором [11].

Запитання для обговорення:

- 1) У чому полягають гуманістично-філософські аспекти проблеми розвитку педагогічної культури?
- 2) Яку роль виконує професійний розвиток у структурі компетентностей учителя?
- 3) Чи припиняється на якомусь етапі професійний розвиток особистості?

Завдання для самостійної роботи:

- 1) Підготувати реферативну доповідь на тему: «Трансформація категорії розвиток».
- 2) Написати твір-есе «Професійний розвиток як міждисциплінарна категорія».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность / Е.В.Бондаревская // Педагогика. 1999. №3. С.37–43.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: Теоретичний та методичний аспекти / В. М. Гриньова. Х. : Основа, 1998. 299 с.
3. Гулиева Т.А. Педагогические формы и технологии формирования профессионально-педагогической культуры студентов – будущих учителей начальных классов: Сборник научных трудов. М. : «РГБ», 2002. С. 17–31.
4. Деркач А.А. Акмеология: Пути достижения вершин профессионализма / А.А.Деркач, Н.В.Кузьмина. М.: Изд-во ЛГУ, 1993. 168с.
5. Захарченко Е.Ю. Становление педагогической культуры молодого учителя / Е.Ю.Захарченко // Педагогика. 2002. № 3. С.45–50.
6. Золкина И.Г.Общее материаловедение [Электронный ресурс]: учеб.-метод. пособие для студентов специальности профессиональное обучение / И. Г. Золкина. Оренбург : Агентство "Пресса", 2011. 74 с.
7. Лугасва Т.В., Кайдалова Л.Г. Педагогічна культура: навчальний посібник. Х.: НФаУ, 2013. 156с.
8. Паршикова З.В. История культуры образования. Культура-история-образование. Сборник научных трудов. М. : «Альфа» МГОПУ, 2001. С. 19–26
9. Сластенин В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры / В.А. Сластенин // Педагогическое образование и наука. 2004. № 5. С. 4–16.
10. Щербань П. М., С. В. Шейко, М. П. Щербань. Педагогічна культура вчителя: навч. посібник. К. : Вища шк., 2010. 167 с.
11. Білоножко О.В. Теоретичні засади педагогічної культури вчителя DOI: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-1. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія. Психологічні науки». 2020 № 2 (20). С. 8.